

INTERAKTIV YONDASHUVLAR ASOSIDA TALABALARNING KOGNITIV FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISH

Nasiba Botirova

Associate Professor, Fergana State Technical University

Annotatsiya: ushbu maqolada oliy ta'lim tizimida interaktiv yondashuvlar vositasida talabalarning fikrlash faoliyatini rivojlantirish masalalari yoritilgan. Bunda interaktiv metodlarning talabalarda tahliliy, tanqidiy va kreativ fikrlashni rivojlantirishdagi ahamiyati asoslab berilgan. Shuningdek, o'quv jarayonida qo'llaniladigan zamonaviy texnologiyalarning talabalar kognitiv faolligini oshirishga ta'siri tahlil qilingan. Maqola yakunida fikrlash faoliyatini jadallashtirishga qaratilgan amaliy tavsiyalar keltirilgan.

Tayanch so'zlar: interaktiv yondashuv, fikrlash faoliyati, kognitiv faollik, tanqidiy fikrlash, tahlil, oliy ta'lim, innovatsion metodlar.

ENHANCEMENT OF STUDENTS' COGNITIVE ACTIVITY THROUGH INTERACTIVE APPROACHES

Abstract: This article examines the scientific and theoretical foundations of developing students' thinking activities through the application of interactive approaches in the higher education system. The study substantiates the significance of interactive methods in forming students' skills in analytical, critical, and creative thinking. Furthermore, the impact of modern pedagogical technologies used in the educational process on enhancing the cognitive activity of learners is analyzed. The article concludes with practical recommendations aimed at intensifying thinking processes within the educational environment.

Keywords: interactive approach, thinking activity, cognitive activity, critical thinking, analysis, higher education, innovative teaching methods.

РАЗВИТИЕ МЫСЛИТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СТУДЕНТОВ НА ОСНОВЕ ИНТЕРАКТИВНЫХ ПОДХОДОВ

Аннотация: В данной статье рассматриваются научно-теоретические основы развития мыслительной деятельности студентов через применение интерактивных подходов в системе высшего образования. В исследовании обоснована значимость интерактивных методов в формировании у студентов навыков аналитического, критического и креативного мышления. Также проанализировано влияние современных педагогических технологий, используемых в учебном процессе, на повышение когнитивной активности обучающихся. В заключении статьи представлены практические рекомендации, направленные на интенсификацию процессов мышления в образовательной среде.

Ключевые слова: интерактивный подход, мыслительная деятельность, когнитивная активность, критическое мышление, анализ, высшее образование, инновационные методы обучения.

KIRISH: Zamonaviy axborot jamiyati sharoitida oliy ta'lim tizimi oldida turgan asosiy vazifalardan biri nafaqat tayyor bilimlarni etkazish, balki talabalarni mustaqil va ijodiy fikrlashga o'rgatishdan iboratdir. Bugungi mehnat bozori mutaxassisidan tezkor qaror qabul qilish, muammoli vaziyatlarni tahlil qilish va nostandart echimlar topish qobiliyatini talab etadi. Shu bois, o'quv jarayonida talabalarning fikrlash faoliyatini rivojlantirishda an'anaviy ta'lim usullaridan voz kechib, **interaktiv yondashuvlarni** keng joriy etish masalasi g'oyat dolzarb ahamiyat kasb etmoqda.

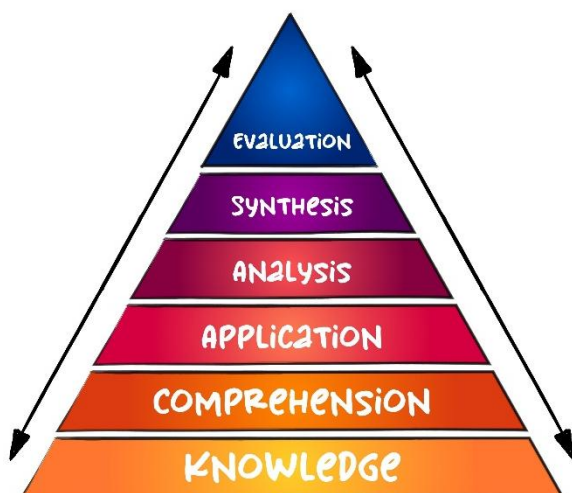
Ko'p hollarda oliy ta'limda axborotni passiv qabul qilish modeli ustunlik qilishi kuzatiladi. Bu esa talabalarda tanqidiy tahlil qilish va mantiqiy xulosalar chiqarish ko'nikmalarining sust shakllanishiga olib keladi. Interaktiv yondashuv – bu shunchaki muloqot emas, balki talabaning kognitiv (bilish) faolligini yuqori darajaga ko'taruvchi, uni o'quv jarayonining subyektiga aylantiruvchi tizimdir. Biroq, amaliyotda qaysi interaktiv metodlar aynan fikrlash faoliyatining qaysi darajalariga (tahlil, sintez, baholash) ko'proq ta'sir ko'rsatishi etarlicha tizimlashtirilmagan. Interaktiv o'qitish metodlari (keys-stadi, aqliy hujum, loyihaviy ta'lim va boshqalar) yordamida talabalarning intellektual salohiyatini oshirish, ularning mantiqiy va ijodiy fikrlash mexanizmlarini rivojlantirishning pedagogik-psixologik shart-sharoitlarini aniqlash hamda amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

Oliy o'quv yurtlari o'qituvchilari uchun dars mashg'ulotlarini samarali tashkil etishda, talabalarning darsga bo'lgan qiziqishini va mustaqil fikrlash qobiliyatini shakllantirishda metodik asos bo'lib xizmat qiladi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Insonning intellektual rivojlanishi va fikrlash darajalari bo'yicha fundamental tadqiqotlar **L.S. Vigotskiy**, **J. Piaje** va **S.L. Rubinshteyn** kabi olimlar tomonidan olib borilgan. **L.S. Vigotskiy** ta'limning "yaqin rivojlanish zonasi" konsepsiyasini ilgari surib, talaba va o'qituvchi o'rtasidagi ijtimoiy muloqot fikrlashni rivojlantirishning asosi ekanligini ta'kidlagan. **B. Blum** taksonomiyasi esa fikrlash faoliyatini quyi darajadan (bilish, tushunish) yuqori darajaga (tahlil, sintez, baholash) o'tishini tizimlashtirib bergan.

BLOOM'S TAXONOMY

THE COGNITIVE DOMAIN - KNOWLEDGE-BASED

Interaktiv ta'limning zamonaviy metodologiyasi **Dj. Dyui**, **Ch. Bonwell** va **Dj. Eyson** kabi g'arb

tadqiqotchilari ishlarida o'z aksini topgan. "**Faol ta'lim**" (**Active Learning**) konsepsiyasi doirasida talabalar shunchaki tinglovchi emas, balki jarayonning faol ishtirokchisi bo'lishi tahlil qilingan. **V.P. Bepalko** va **M.V. Klarin** kabi olimlar pedagogik texnologiyalarni tizimlashtirish orqali interaktiv darslarning mantiqiy modelini yaratganlar.

O'zbekistonlik olimlardan **J.G'. Yo'ldoshev**, **R.A. Mavlonova**, **N.N. Azizxodjayeva** va **M.H. Saidovlar** ta'lim tizimida innovatsion va interaktiv texnologiyalarni qo'llashning metodik asoslarini ishlab chiqqanlar.

- Ularning ishlarida talabalarning mustaqil fikrlashini faollashtirishda muammoli ta'lim va hamkorlik pedagogikasining o'rni alohida ko'rsatilgan.

- Zamonaviy tadqiqotchilar interaktiv yondashuvni "shaxsga yo'naltirilgan ta'lim" paradigmasining ajralmas qismi sifatida talqin qiladilar.

Demak, adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, garchi fikrlash faoliyati va interaktiv metodlar alohida-alohida keng o'rganilgan bo'lsa-da, aynan **oliy ta'lim talabalarining tahliliy fikrlashini** tizimli rivojlantirishda interaktiv metodlarning samaradorlik koeffitsientini aniqlash bo'yicha tadqiqotlarni yanada chuqurlashtirish zarur.

Tadqiqot metodologiyasi.

Ushbu tadqiqotning metodologik asosi sifatida ob'yektga nisbatan **tizimli, faoliyatli va shaxsga yo'naltirilgan yondashuvlar** majmuasi tanlab olindi. Tadqiqot jarayoni nazariy tahlil va amaliy eksperiment usullarini o'z ichiga oladi.

1. Tadqiqot usullari

Tadqiqot vazifalarini hal etish uchun quyidagi usullar kombinatsiyasidan foydalanildi:

- **Nazariy usullar:** Mavzuga oid pedagogik, psixologik va falsafiy adabiyotlarni qiyosiy tahlil qilish; ta'lim standartlari va o'quv dasturlarini o'rganish; induksiya va deduksiya asosida umumlashtirish.

- **Empirik usullar:** Talabalar o'rtasida anketa so'rovnomalari o'tkazish; pedagogik kuzatuv (dars jarayonida talabalarning faolligini kuzatish); intervyu va suhbatlar.

- **Eksperimental usullar:** Tanlangan guruhlarda interaktiv metodlarni qo'llash orqali pedagogik tajriba-sinov ishlarini o'tkazish.

- **Matematik-statistik usullar:** Tajriba natijalarining ishonchliligini tekshirish uchun olingan ma'lumotlarni statistik tahlil qilish (masalan, Student kriteriyasi yoki Fisher testi).

2. Tadqiqot bosqichlari

Tadqiqot ishi ketma-ket uchta bosqichda amalga oshirildi:

1. **Aniqlash (Konstatatsiya) bosqichi:** Talabalarning fikrlash faoliyati va kognitiv tayyorgarligining dastlabki darajasi diagnostika qilindi.

2. **Shakllantiruvchi bosqichi:** O'quv jarayoniga interaktiv texnologiyalar (Muammoli ta'lim, Flipped Classroom, Case-study) tizimli ravishda joriy etildi.

3. **Nazorat bosqichi:** Tajribadan so'ng talabalarning fikrlash ko'rsatkichlari (tahlil qilish tezligi, tanqidiy yondashuv, mustaqillik) qayta tekshirildi va natijalar solishtirildi.

3. Tadqiqotning metodologik prinsiplari

Tadqiqotda quyidagi tamoyillarga tayanildi:

- **Yaxlitlik prinsipi:** Fikrlash faoliyatini rivojlantirishni ta'limning mazmuni, shakli va metodlari bilan bir butunlikda ko'rish.

- **Sub'yekt-sub'yekt munosabati:** O'qituvchi va talaba o'rtasidagi hamkorlikka asoslangan muloqotni tashkil etish.

- **Izchillik:** Oddiy mantiqiy amallardan murakkab tahliliy operatsiyalarga o'tish.

4. Baholash mezonlari

Talabalarning fikrlash faoliyati darajasini aniqlashda quyidagi indikatorlar asos qilib olindi:

- Muammoni mustaqil shakllantira olish qobiliyati.
- Axborotni tahlil qilish va saralash ko'nikmasi.
- Qaror qabul qilishda kreativ yondashuv.
- Xulosa va argumentlarning mantiqiyligi.

Xulosa va takliflar: Olib borilgan nazariy tahlillar va pedagogik tajriba-sinov ishlari natijasida quyidagi xulosalarga kelindi:

1. **Fikrlash faoliyatining o'ziga xosligi:** Talabalarning fikrlash faoliyati shunchaki axborotni o'zlashtirish emas, balki muammoli vaziyatlarda tahlil qilish, sintezlash va mustaqil qaror qabul qilish jarayonidir. Interaktiv yondashuv talabani passiv tinglovchidan faol bilim izlovchiga aylantiradi.

2. **Metodlarning samaradorligi:** Tajriba natijalari shuni ko'rsatdiki, "Case-study", "Loyiha usuli" va "Flipped classroom" (to'ntarilgan sinf) kabi texnologiyalar talabalarning mantiqiy va tanqidiy fikrlash darajasini an'anaviy ma'ruza darslariga nisbatan sezilarli darajada oshiradi.

3. **Kognitiv rivojlanish:** Interaktiv muhitda talabalar o'z fikrini dalillash, boshqalarning nuqtayi nazarini tahlil qilish va jamoada murakkab vazifalarni hal etish orqali yuqori darajadagi kognitiv ko'nikmalarni (Bloom taksonomiyasi bo'yicha tahlil va baholash) egallaydilar.

4. **Motivatsiya va mustaqillik:** Interaktiv yondashuv nafaqat fikrlashni rivojlantiradi, balki talabalarning o'quv faniga bo'lgan ichki motivatsiyasini kuchaytiradi va ularda mas'uliyat hissini shakllantiradi.

Tadqiqot natijalariga tayangan holda, oliy ta'lim jarayonini takomillashtirish bo'yicha quyidagi amaliy takliflar ilgari suriladi:

- **O'quv dasturlarini modifikatsiya qilish:** Dars soatlarining kamida **30-40 foizini** interaktiv shaklda (munozara, debatlar, amaliy o'yinlar) tashkil etishni o'quv rejalariga rasman kiritish lozim.

- **O'qituvchilar malakasini oshirish:** Professor-o'qituvchilar uchun zamonaviy interaktiv texnologiyalarni boshqarish (moderatsiya va fasilitatsiya) ko'nikmalarini rivojlantiruvchi maxsus treninglar tashkil etilishi maqsadga muvofiq.

- **Raqamli texnologiyalardan foydalanish:** Interaktivlikni faqat sinf xonasi bilan cheklamay, **LMS (Learning Management Systems)** platformalarida interaktiv forumlar va virtual laboratoriyalar orqali fikrlash faoliyatini masofaviy qo'llab-quvvatlash zarur.

- **Baholash tizimini o'zgartirish:** Talaba bilimni baholashda faqat yod olingan faktlarga emas, balki ularning **muammoli vaziyatlarda tahlil qilish qobiliyatiga**, loyihaviy ishlariga va kreativ echimlariga ustuvorlik berish kerak.

- **Individual trayektoriya:** Talabalarning individual intellektual salohiyatini hisobga olgan holda, differensiallashgan (darajali) interaktiv topshiriqlar majmuasini yaratish tavsiya etiladi.

References

1. Vygotsky, L. S. (1978). Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Harvard University Press. (Fikrlash va ijtimoiy muloqot bog'liqligi bo'yicha fundamental asar).

2. Piaget, J. (1952). The Origins of Intelligence in Children. International Universities Press. (Kognitiv rivojlanish bosqichlari).
3. Bloom, B. S. (1956). Taxonomy of Educational Objectives: The Classification of Educational Goals. Longmans. (Fikrlash darajalari taksonomiyasi).
4. Azizxo'jayeva N. N. (2003). Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat. Toshkent: Cho'lpon.
5. Mavlonova R. A., To'rayeva O., Xoliqberdiyev K. (2010). Pedagogika. Toshkent: O'qituvchi.
6. Sayidaxmedov N. (2003). Yangi pedagogik texnologiyalar. Toshkent: Moliya.
7. Ishmuhammedov R., Abduqodirov A., Pardaev A. (2008). Ta'limda innovatsion texnologiyalar. Toshkent: Iste'dod.